

Edelherten in het park de Hoge Veluwe

Elio Pelzers

Gesloten wildbanen zijn er in Nederland vooral op de Veluwe. De meeste van deze wildbanen ontstonden tegen het einde van de negentiende eeuw en aan het begin van de twintigste eeuw. De overheid en particulieren kochten in die tijd op grote schaal grond, die was vrijgekomen door het wegvallen van de markenstructuur (gronden in onverdeelde eigendom) op de Veluwe. De Wm.H. Müller en Co's Algemeene Exploitatie Maatschappij (lees: dr. A.G. Kröller) kocht vanaf 1909 ongeveer 6800 ha grond op de Veluwe, waarvan een groot deel bestemd was voor de jacht. Dit werd de basis voor het landgoed De Hoge Veluwe.

Voorals het edelhert, als één van de markantste diersoorten in het Nationale Park, heeft altijd grote aandacht gekregen. Het onlangs geïnventariseerde archief van Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe in Hoenderloo vormde, vanwege de aanwezigheid van veel geschikt archiefmateriaal, een

goede basis om het beheer van de edelherten historisch te belichten.

Ontginning en bebossing

A.G. Kröller wilde het landgoed Hoenderloo bestemmen voor een omheind wildpark, zo bleek uit een onderzoek van de Nederlandse Heidemaatschappij, gedaan in 1910. Het landgoed bestond bij de aankoop vooral uit woeste gronden (heide, kaalslagen, zandverstuivin-

Het edelhert heeft altijd tot de verbeelding gesproken.
Foto W.A. Gunn, Archief de Hoge Veluwe

Wild zien is een belangrijk recreatiemotief voor de Hoge Veluwe. De 100.000e bezoeker werd in 1947 met een edelhertstang verwelkomd.

Foto archief de Hoge Veluwe

geschoten.

De basis van het hertenbeheer op het landgoed vormde het zogenaamde 'Hegen mit der Büchse', waarbij het schieten van slechte exemplaren, geregelde bloedverversing en bijvoeding de centrale begrippen zijn. Jachtopziener W. Nab, in dienst bij de Kröllers en later bij de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe, schatte het aantal edelherten in de gesloten wildbaan in de jaren dertig op meer dan 350 stuks. Dit cijfer zal waarschijnlijk betrekking hebben gehad op het begin van de jaren dertig, want in oktober 1935 bedroeg de roodwildstand ongeveer 220 stuks. In de daaropvolgende jaren lag de schatting lager. Mogelijk huisden er in de jaren twintig zelfs ongeveer 600 edelherten op het landgoed.

Het beheer ging niet altijd van een leien dakje. Wildproblemen, inherent aan het beheer van omheinde wildbanen met een gemiddeld meer dan natuurlijke stand per hectare, deden zich onder meer voor in november 1911, toen 14 stuks grofwild stierven door lupinose.

Wild zien belangrijk

De Wm.H. Müller en Co's Algemeene Exploitatiemaatschappij verkocht in 1935 het landgoed aan de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe. De grofwildjacht werd hetzelfde jaar door deze Stichting aan de Kröller-Müller Stichting verpacht voor een periode van tien jaar. De huurster verplichtte zich om de stand op het aanvangsniveau te handhaven. Plannen om het aantal edelherten te reduceren liet het parkbestuur in 1935 snel varen. 'Wild zien' scoorde toen hoog bij de bezoekers van het Nationale Park.

Het recreatiemotief speelde ook na de oorlog nog een voorname rol. In 1967 noemde 55% van een groep geënquêteerde Parkbezoekers dit motief voor hun aanwezigheid op de Hoge Veluwe. In 1985 gaf ruim 7% van het publiek 'wild zien' aan als beweegreden voor een bezoek aan het Park, maar in werkelijkheid deed 47% van alle bezoekers een poging om wild te zien. Vooral bij verblijfsrecreanten, die hun vakantieoord in de omgeving van het Park hebben, scoorde 'wild zien' hoog.

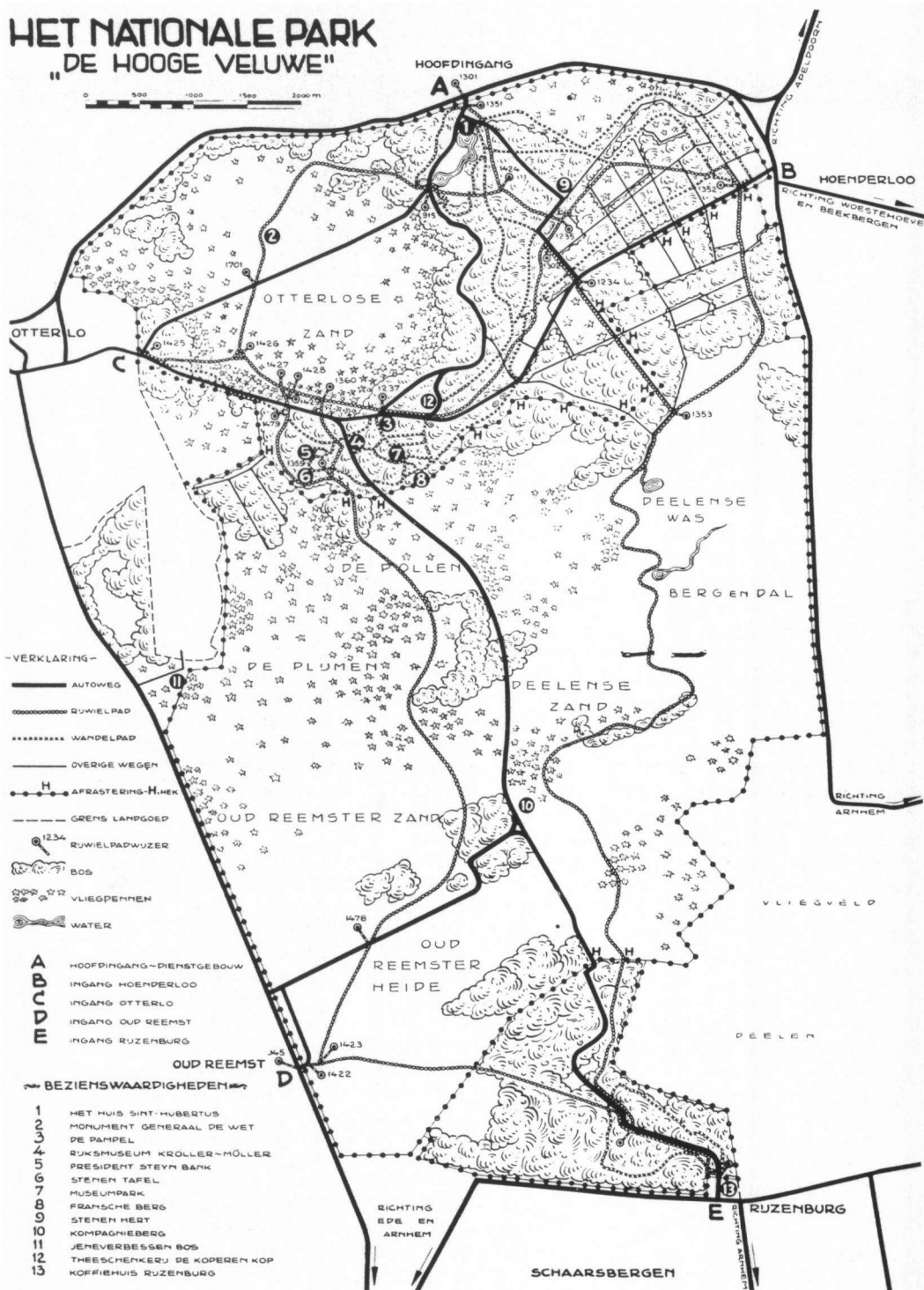
gen) en slechts uit weinig loofhout. Het terrein was niet erg geschikt voor grofwild als herten en reeën. De Nederlandse Heidemaatschappij adviseerde om het landgoed flink te bebossen en de bestaande bossen te verbeteren. Verder raadde de Heidemij het omzetten van woeste grond in wildakkers aan. De woeste grond diende eerst te worden geploegd en bemest met slakkenmeel, kainiet en eventueel kalk en chilisalpeeter. Wisselbouw was essentieel voor de wildakkers: gras en klaver afgewisseld met haver of rogge en hakvruchten. De wildakkers en drinkplaatsen zouden met brede loofhoutsingels moeten worden omgeven. De rapporteurs dachten dat de wildstand zich evenredig met het in cultuur brengen van de woeste grond zou uitbreiden.

Bijvoeding vormde een belangrijk onderdeel van het wildbeheer. In de winter werden grote hoeveelheden eikels, kastanjes en beukenoten aangevoerd. Zo kocht de beheerder in december 1919 bijna 44.000 kg eikels en kastanjes.

Opbouw hertenstand

Kröller heeft herten, reeën, moeflons, zwijnen en kangoeroes uit binnen- en buitenland laten uitzetten. De geïmporteerde edelherten waren afkomstig uit de Karpaten, Tsjechoslowakije, Schotland, Rominten (Oost-Pruisen), de Harz en Het Loo. De inheemse herten werden zoveel mogelijk uit de omheinde wildbaan van het landgoed Hoenderloo geweerd. Ze werden vrijwel allemaal

HET NATIONALE PARK „DE HOOGHE VELUWE“

Kaart van het park uit circa 1950. Het vliegveld Deelen is door de Duitsers in het park aangelegd. Het park verloor hierdoor eenderde van zijn oppervlakte. Nu de koude oorlog voorbij is kan dit terrein wellicht weer park worden.

De beheersvisie van vóór 1935 werd ook na de oprichting van de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe gehandhaafd: 'Hegen mit der Büchse'. Drijfjachten op herten kwamen in die tijd niet voor op de Hoge Veluwe.

De Duitse tijd

De inkomsten van de Stichting liepen na augustus 1939 sterk terug door de mobilisatie. Het bestuur besloot tot scherpe bezuinigingen. Zo wilde men onder meer de roodwildstand met 40% terug brengen. In januari 1940 bevondene zich ca. 175 edelherten in het Nationale Park. De conditie van de dieren was vlak voor de oorlog goed. De steeds zwaarder wordende geweien, -door velen gezien als een indicator voor de kwaliteit van een hertenpopulatie-, stemde de beheerder tot tevredenheid. Men vermoedde dat de goede conditie van het roodwildbestand werd veroorzaakt door bijvoeding met sesamkoeken en hooi, afkomstig uit de Wieringermeer.

Jhr. W.H. de Beaufort (1881-1976) speelde vóór, tijdens en na de oorlog een belangrijke rol in het grofwildbeheer in het Nationale Park. In zijn visie gingen bosbouw, natuurbescherming en jacht harmonisch samen. Dit wordt weerspiegeld in zijn activiteiten voor vele verenigingen en organisaties, zoals de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, de Stichting Het Utrechts Landschap, de Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging, de Nederlandse Vereniging van Boseigenaren etc. Tijdens de oorlog adviseerde hij de parkleiding bij hun onderhandelingen met de Duitsers over het grofwildbeheer.

De Duitsers vorderden de jacht op de Hoge Veluwe. Aanvankelijk stelden zij zich, de omstandigheden in ogenschouw genomen, welwillend op, maar vanaf 1944 ging het grondig mis. Duitse soldaten joegen met het in zicht komen van hun nederlaag steeds ongedisciplineerder. Tijdens de laatste oorlogsmaanden werden de rasters zwaar beschadigd en kon het wild naar buiten ontsnappen. Het bijvoederen en het onderhoud van de wildakkers was gedurende het verloop van de bezetting steeds minder geworden. Het aantal edelherten werd in mei 1945 op 28 exemplaren geschat. De rentmeester noemde vlak na de bevrijding de gezondheids-toestand van het roodwild goed. Door het geringe aantal dieren was er blijkbaar voldoende voedsel aanwezig. Een grote

Lange tijd hanteerde men als maatstaf voor het edelhertenbeheer de kwaliteit van de geweien. Jachtopzieners tonen enkele topstukken (seizoen '57/58).

Foto collectie J. Venema

klap was het verlies van ongeveer 1/3 deel van het grondgebied van het Nationale Park, in 1940 gevorderd door de bezetter voor de aanleg van het militaire vliegveld Deelen. Het wild zag hierdoor het leefgebied danig verminderen.

Na de oorlog was de parkleiding zeer terughoudend met het schieten van edelherten. De roodwildstand was in het voorjaar van 1950 aangegroeid tot ongeveer 75 stuks. Maatregelen ter verbetering van de wildstand, zoals bijvoederen en het dichten van de rasters, hadden een positief resultaat op de groei en ontwikkeling van de populatie. Naoorlogse pogingen om edelherten vanuit Duitsland en het kroondomein Het Loo in te voeren leden schipbreuk.

Het Sint Hubert Gilde

Het bestuur van de Stichting wilde een ander wildbeheer dan vóór de oorlog. De nadruk diende in hun ogen te liggen op de bescherming van de fauna en het bevorderen van het natuurlijk evenwicht. Dit betekende onder meer een lagere wildstand. Jhr. W.H. de Beaufort nam in 1950 het initiatief tot de oprichting van het St. Hubert Gilde. Het Gilde bestond uit jagers, die jaarlijks een dotatie aan de Stichting deden voor het wildbeheer. De Gildeleden hadden het recht om grofwild in het Nationale Park te schieten. De omvang en aard van het afschot werd bepaald door directie en bestuur. Het door het bestuur voor afschot vrijgegeven wild werd door de jagermeester van het Gilde verloot onder de leden.

De Gildeleden werden bij de bers- en aanzitjacht op roodwild begeleid door een jachtopziener. De aanwijzingen van de jachtopzieners waren in het veld bindend. De drijfjachten werden door de

Het beheer van het edelhert veranderde in de jaren tachtig en wordt meer en meer op ecologische gronden gestoeld.
Foto P.G.A. Timmerbeil

jagermeester na overleg met de directie georganiseerd.

Het financiële aspect van deze wijze van beheer, niet onbelangrijk vanwege de inkomsten, was regelmatig aan kritiek onderhevig. Ir. J.H. van Tuil, de toenmalige directeur, verzette zich in 1962 tegen een geopperd systeem van de meestbiedende, omdat hij negatieve gevolgen voor de jacht en het wild verwachtte.

Gestage toename hertenstand

Het jaarlijks aantal geschoten edelherten nam na 1950 gestaag toe. Tussen 1950 en 1967 werden jaarlijks gemiddeld bijna 50 herten geschoten. De voorjaarsstand in 1955 bedroeg volgens schattingen zo'n 102 exemplaren. In 1965 was dit opgelopen tot ongeveer 253 exemplaren; een naar de mening van de beheerder te hoge stand. In de daaropvolgende jaren werd de stand door verhoogd afschot sterk teruggebracht. De beheerder was zich ervan bewust dat de tellingen meestal een onderwaardering van de werkelijke stand opleverden. A. Langenbach, het toenmalige hoofd terreinbeheer, berekende in 1968 een voorjaarsstand van 173 edelherten. Langenbach constateerde in de tweede helft van de jaren vijftig en de jaren zestig een

goede geslachtsverhouding in het Nationale Park. Hij schreef dit toe aan de jacht.

Geweien maatgevend

De parkbeheerder was tussen 1950 en 1968 doorgaans tevreden over de kwaliteit van de hertenpopulatie. Als belangrijkste maatstaf hanteerde men de beoordeling van de geweien, vooral het aantal enden. Langenbach gebruikte in zijn analyses ook afschotcijfers van abnormale en slecht ontwikkelde dieren (kurkrettrekkers, platkoppen, knopspit-sers en gaffels) alsmede poeliersgewichten voor een kwaliteitsbeoordeling van de hertenbevolking. Zijn conclusie was genuanceerder. Vóór 1958 omschreef hij de kwaliteit als redelijk, na 1958 als slechter. Mogelijk zorgde het terugbrengen van de te hoge hertendichtheid na het midden van de jaren zestig voor onder meer een gunstig effect op de conditie van de dieren.

C.H.J. Maliepaard, de toenmalige directeur van het Fauanabeheer van het Ministerie van Landbouw en Visserij, stelde in 1966 dat het biotoop van de Hoge Veluwe arm was. Het aanleggen van wildakkers en bijvoederen van het grofwild werd door hem als een grote noodzaak ervaren. Dit gold ook voor het Instituut voor Toegepast Biologisch Onderzoek in de Natuur (ITBON), in 1970 overgegaan in het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN). Deze instelling

was sedert de tweede helft van de jaren zestig nauw betrokken bij het wildbeheer op de Hoge Veluwe. Jaarlijks stelden de hieraan verbonden wildbiologen een rapport samen, dat diende als discussiestuk voor het vast te stellen afschotplan. Hun adviezen waren gebaseerd op het idee van de instandhouding of verkrijging van een biologisch verantwoord opbouw van het wildbestand binnen het raster.

Een belangrijk hulpmiddel voor het beheer was de aanleg van een fotoarchief van de mannelijke dieren. Hierdoor werd de geweiontwikkeling nagegaan, werden dubbel tellingen vermeden en werd de kans op foutief afschot vermindert. Het RIN pleitte aan het begin van de jaren zeventig voor een flexibel beheer ten aanzien van vaste voorzieningen in het Nationale Park. Door het soepel hanteren van rustgebieden, wandelroutes, voerplaatsen en bijvoerschema kon de beheerder inspelen op het gedrag van het wild en de dagelijkse werkzaamheden in het veld. De adviezen van W.A. Weyland, wildbioloog van het RIN, gingen in de jaren zeventig uit van een minimum-voorjaarsstand van 150 herten. In 1978 werd dit advies verhoogd tot 160 herten.

Roedel edelherten zwervend op de Hoge Veluwe.
Foto P.G.A. Timmerbeil

De jaren tachtig

Begin jaren tachtig werd een aantal veranderingen doorgevoerd. In de bestaande rustgebieden bij het vliegveld Deelen en het Bosje van Staf werd de hoeveelheid dekkingsbos uitgebreid. In de buurt van de Vogelvijvers kwam er een rustgebied bij. De parkleiding verbeterde de wildobservatieplekken voor het publiek en breidde het aantal uit. Het bijvoederen van het grofwild bleef in deze periode een belangrijke pijler binnen het faunanabeheer. Toen door de enorme schade aan de heide in 1979, veroorzaakt door het heidehaantje, het aanbod van ruwvoedsel voor de herten gevaar liep, voederde men langdurig bij. Het bijvoederen werd ook als een instrument voor het sturen van het wildzoekende publiek gebruikt.

De tweede helft van de jaren tachtig brachten een verandering in denken met zich mee. In 1985 werd het Otterlose Zand aan de Wildbaan toegevoegd,

waardoor het leefsterrein voor het grote wild met ca. 700 ha toenam tot 3700 ha. Het Stichtingsbestuur besloot tot een bijstelling van de tot dan toe gevolgde koers. De jachtmethodiek veranderde: minder bersjacht en meer aanzitjacht met een verkorting van jachtperiode. De aantallen edelherten namen toe (voorjaar 1987: 187; voorjaar 1988: 225; voorjaar 1989: 190; voorjaar 1990: 218). Het bijvoederen ging flink omlaag. Er wordt momenteel alleen nog in de winter en het vroege voorjaar bijgevoerd met hooi en pulpmix. Het aantal voorzieningen, zoals wildweiden, likzoutstenen en drinkplaatsen, voor de edelherten nam toe, vooral met het oog op de zichtbaarheid voor het publiek. Een andere overweging was het feit, dat de beheerder de herten uit de dekking naar de vlakke wilde lokken door ze meer gebruik te laten maken van het daar aanwezige natuurlijke voedsel. Het inzicht was gegroeid, dat er meer natuurlijk voedsel voor handen was, waarschijnlijk door de toename van de biomassa van het gras als gevolg van meer stikstofdepositie vanuit de lucht. Door het verstrekken van voer in de bossen van de rustgebieden verviel de noodzaak voor de dieren om op de vlakten te laveien. De rustgebieden werden verplaatst, waardoor meer open terreinen in de rustgebieden kwamen te liggen. De effecten van de wijzigingen worden nauwlettend door het eigen jachtpersoneel en wetenschappers van de Landbouwuniversiteit in Wageningen en het RIN in de gaten gehouden.

Wetenschappelijker

Het roodwildbeheer op het landgoed de Hoge Veluwe is in de loop van deze eeuw redelijk constant gebleven, ondanks de wisselende accenten. Steeds was er sprake van bijvoederen, selectief afschot door aanzit- of bersjachten en vroeger in mindere mate door drijfjachten, afschot door derden, (na 1935) rekening houden met publieksbelangen en het gesloten houden van de wildbaan. Tot in de jaren zestig speelde praktijkervaring een doorslaggevende rol bij de bepaling van het roodwildbeheer. De inschakeling van externe expertise, zoals het ITBON (later het RIN) en de Wageningse Landbouwuniversiteit sinds het midden van de jaren zestig gaf het wildbeheer een meer wetenschappelijke benadering.

Bronnen

- Archief Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe, inv. nrs. 144-154, 258, 335.
 Brouwer, G.A., 1949. Enige historische bijzonderheden over het edelhert in Nederland en een beschouwing over de Veluwe edelherten als natuurbeschermingsobject. In: In het Voetspoor van Thijssse.
 Langenbach, A., 1968. Grofwildbeheer- en jacht op 'De Hoge Veluwe' in de periode 1948-1966, met bijlage. Jaaroverzichten 1948-1966. Intern rapport.
 Pelzers, E., 1990. Grofwildbeheer in het Nationale Park De Hoge Veluwe. Spiegel Historiaal, 25: 261-264.
 Stefels, C.J., 1989. Veranderingen in het grofwildbeheer op de Hoge Veluwe. Het Edelhert, 23 (4): 32-34.

E. Pelzers, archiefonderzoeker en bioloog, Lankforst 4668, 6538 KA Nijmegen.